

розгортання масштабних репресій, телеграми, якими обмінювалися Л. Каганович і Й. Сталін. Наведені документи дають змогу проаналізувати не тільки механізми і масштаби здійснення репресій в селах краю, але й зрозуміти особливості мислення тодішнього радянського керівництва, логіку його дій. Так, наприклад, Й. Сталін та його соратники вважали причинами катастрофічного становища в країні не свою діяльність, а шкідництво контрреволюційних елементів, як всередині країни, так і за її кордонами (док. № 57).

Для більш повної реконструкції подій редактори книги включили до третього розділу постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 14 і 15 грудня 1932 р., які вже введені до наукового обігу (док. № 58-59). Внаслідок прийнятих рішень українське керівництво втратило можливість здійснення в республіці національної політики. Українізація припинялася у Далекосхідному краї, Казахстані, Середній Азії, Центрально-Чорноземній області та інших районах СРСР, а методи діяльності радянського керівництва стали відверто терористичними, свідченням чого є наведені у розділі документи про поїздку Л. Кагановича в Україну наприкінці грудня 1932 р.

Особливий інтерес представляють щоденники поїздки Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ у 1933 р., що складають основу четвертого розділу книги. Вони є яскравим свідченням діяльності одного з активних організаторів голоду, який безпосередньо на місцях проводив у життя лінію партії, тобто займався вилученням хліба за допомогою жорстоких репресій. Щоденники, як і наведені у книзі інші документи, спростовують твердження Л. Кагановича та В. Молотова, зафіксовані в їхніх мемуарах, що голоду в Україні, на Північному Кавказі та інших регіонах СРСР не було. Більше того, вони доводять їхню безпосередню участь в організації голодомору.

Книга містить покажчики імен, географічних назв та біографічний список скорочень і відомості про авторів. Кожний розділ супроводжується передмовою, що суттєво доповнює зміст документів. Стосується це і фото, взятих з видань періоду суцільної колективізації та голоду 1932-1933 рр., які, у відповідності з тогочасними ідеологічними установками, ілюструють “щасливе колгоспне життя” українських селян.

Рецензоване видання є помітною подією в українській історіографії і сприятиме більш глибокому вивченню трагічних і драматичних процесів та ролі в них головних дійових осіб – Й. Сталіна, В. Молотова, Л. Кагановича.

Ю.А. Зінько, С.Л. Калитко

О.Ф. МЕЛЬНИЧУК. АДМІНІСТРАТИВНИЙ АПАРАТ ТА ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПОДІЛЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ. - ВІННИЦЯ: ВЕЛЕС. -2001. -192 с.

Дослідження регіональної історії набуло значного розвитку в останнє десятиріччя. Вивчення проблем регіонів дозволяє не лише визначити загальні напрямки розвитку суспільних процесів, але й виявити специфіку, своєрідність історичного життя краю.

В рецензованій монографії проаналізовано організацію та діяльність місцевого адміністративного апарату та органів самоврядування у Подільській губернії в другій половині ХІХ ст. Праця виконана в історико-правовому аспекті, проте її зміст важливий для поглиблення знань з історії краю в цілому.

Автор детально характеризує структуру органів адміністративної влади в губернії, її функції, взаємодію між окремими ланками. В монографії вказано на особливості політичного становища Правобережжя, зокрема Подільського краю, які визначали ставлення царського уряду щодо організації владних структур та органів місцевого самоврядування. Ці особливості полягали у значному зосередженні осіб польської та єврейської національностей, поширенні пропольських настроїв, прикордонному розташуванні губернії, значній густоті населення, ранній появі робітничого класу. Промовистим є висновок урядовців царської адміністрації про згуртованість та політичні традиції мешканців міст польської та єврейської національностей, що “протиїє усім

заходам уряду щодо насадження русизму в краї”. Саме з цих причин було збережено посаду генерал-губернатора для Правобережної України, проведення заходів по виселенню єврейського населення із прикордонної п’ятидесятиверстової зони. Автор підкреслює, що ці ж міркування спричинили до розширення функцій губернатора та до запізнення із проведенням земської та міської реформ. Положення про повітові земські установи 1864 р. було впроваджено на Поділлі в 1911 р., міське положення 1870 р. запроваджувалося поступово в 1878-1882 роках, судова реформа 1864 р. здійснена в 1872 р.

Детально проаналізувавши систему управління в губернії, автор наголошує на невизначеності функцій та повноважень владних структур, жорстку регламентацію їх діяльності центральними установами. Діяльності органів влади на всіх рівнях – від губернського до повітового були притаманні бюрократизм, паперова тяганина, низька відповідальність, корупція та свавілля.

Значне місце в монографії займає дослідження процесу запровадження селянського та міського самоврядування на Поділлі та його функціонування. Автор показує вимушеність цих дій російського самодержавства, прагнення залишити за бюрократично-централізованою системою імперського управління домінуюче становище, не допустити залучення широких мас до активного політичного життя.

Досягненню цієї мети слугували такі чинники як адміністративний контроль над діяльністю органів самоврядування, низька оплата посадових осіб в цих органах, особливо на селі, насадження владою своїх людей на відповідальні посади. Слушним є висновок, що селянське самоврядування було задумане царським урядом як адміністративно-поліцейська установа, яка насамперед забезпечувала інтереси держави.

Зміст відповідного розділу монографії яскраво свідчить, що проголошення самоврядування при відсутності відповідних умов для його функціонування, приміщень, а також невисокий рівень освіченості та політичної культури населення, сприяє перетворенню самоврядних органів на простих виконавців волі державної адміністрації. Підтвердженням цього є наведені факти бойкоту селянами виборів до самоврядних установ як форма протесту проти умов їх звільнення з кріпацтва, зловживання службовим становищем, пиятика серед сільської волосної старшини, її прагнення вислужитися перед адміністрацією, а не служити громаді.

Реформа міського управління була прогресивнішою. На думку автора, це виявилось у відміні станового представництва та встановленні майнового цензу, проголошенні самостійності органів міського самоврядування від адміністрації у відведеній сфері їх діяльності – соціально-економічному та культурному розвитку міського господарства.

Проте це не завадило проявам таких негативних явищ як байдужість міських мешканців до участі у виборах, зловживання під час проведення виборів – внесення померлих до списків виборців, підкуп виборців тощо.

Позитивні наслідки міської реформи 1870 р. були дещо знівельовані контр реформою 1892 р., яка посилила права адміністрації, сприяла поширенню практики призначення голів та інших посадових осіб міського самоврядування. Одночасно автор праці вказує і на позитивні елементи положення 1892 р., зокрема допуск осіб єврейської національності до обрання до складу міських дум.

Інтерес викликають наведені автором монографії факти про здійснення управління губернією. До них належать відомості про час перебування на посадах генерал-губернаторів та губернаторів, таблиці про штати канцелярії губернатора, про освітній ценз повітових справників та станових приставів, про кількість сіл та сільських громад у Вінницькому повіті, про розміри платні сільських старост, про кількість розглянутих справ в окремих волостях тощо.

Автором опрацьована велика кількість спеціальної літератури, опублікованих та архівних джерел.

Праця не позбавлена окремих недоліків. В різних місцях по-різному визначається посада губернатора – господар, начальник, безпосередній начальник губернії. Трапляються стилістичні похибки.

В цілому монографія О. Мельничук є важливим внеском у вітчизняне поділлєзнавство,

сприяє більш глибокому висвітленню історії краю в другій половині ХІХ- початку ХХ століття.

С.Л. Калитко

**О.М. ЗАВАЛЬНЮК, С.В. ОЛІЙНИК. УКРАЇНСЬКА ГАЛИЦЬКА АРМІЯ НА ПОДІЛЛІ.
- КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ: АБЕТКА-НОВА.-2001.-148 с.**

У праці висвітлюється участь Української Галицької армії у боротьбі за відновлення української державності на Подільських землях з середини липня 1919 р. по травень 1920 р.

Автори зробили першу спробу комплексного наукового дослідження перебування військового формування Західноукраїнської Народної Республіки поза межами рідного регіону. Проаналізовано бойові дії УГА, джерела забезпечення продовольством, зброєю, боєприпасами, побутові умови особового складу, взаємини із місцевим населенням, причини припинення існування армії тощо.

Праця містить в стислому вигляді відомості про створення, чисельність, структуру, військові звання, озброєння та забезпечення військовою технікою УГА, її бойовий шлях в Східній Галичині з кінця 1918 р. до середини липня 1919 р.

Дослідники найбільшу увагу приділили перебігу бойових дій УГА на теренах Поділля. Проаналізовано військові операції на Волинському, Київському напрямках у липні-серпні 1919 р., бойові дії проти Червоної армії РРФСР, російської Добровольчої армії, взаємодію з підрозділами армії УНР.

Докладно висвітлено активні дії УГА на Східному Поділлі, зокрема поблизу Бару, Жмеринки, Вінниці, Хмільника, Козятина, Калинівки, Оратова, Немирова, Томашполя, Тульчина, інших міст та сіл.

Значне місце в праці займає з'ясування питання про причини та наслідки укладення договору між УГА та Добровольчою армією, а згодом - переходу галицького війська на бік радянської влади.

Автори вказують на епідемію тифу, як на найголовнішу серед причин, що зумовили катастрофу УГА в листопаді 1919 р. приводяться дані, що 90% обового складу армії хворіли, лише 7% знаходилися на фронті. Також відіграли свою негативну роль виснаження вояків через відсутність перепочинку у веденні військових дій, відсутність резервів, погане забезпечення обмундируванням, нестача коштів, байдужість населення до справи оборони. Саме з метою порятунку залишків армії командування армії уклало перемир'я з денікінцями. Дослідники всебічно відтворюють обставини та перебіг переговорів, наводять умови угоди, а також реакцію на її укладення різних політичних сил та населення в регіонах України. На думку авторів, цей крок був виправданим. Угода не вплинула на співвідношення сил у війні між УНР та російськими білогвардійцями, але мала негативний громадсько-політичний резонанс. Завдяки угоді було врятовано від остаточної загибелі підрозділи УГА, хворі та поранені вояки. Наголошується про повне дотримання пункту угоди щодо неможливості використання УГА у війні проти УНР.

Торкаючись обставин переходу галицької армії на бік радянської влади, дослідники також виділяють "шпитальний" чинник. Відступаючи під натиском підрозділів Червоної армії РСФРР, УГА не встигала забирати хворих. Лише в районі Вінниці - Жмеринки - Бару в лікарнях перебувало майже 18 тисяч важкохворих стрільців та старшин.

Автори стверджують, що поширенню більшовицьких ідей в середовищі УГА сприяли невдоволення вояками угодою з антиукраїнською Добровольчою армією, невдала спроба командування евакуювати армію до Румунії.

Висвітлено перетворення УГА в Червону Українську Галицьку армію, зміст угод з командуванням червоних армій (ХП - від 31 грудня 1919 р. та 12 лютого 1920 р., ХІУ - від 16 лютого 1920 р.).

Проаналізовано розкол в армії, боротьбу між ревкомом, який перебував у Вінниці, та командуванням армії. Дослідники доводять, що діяльність більшовиків викликала антирадянські